

*Жембровський С. М., кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри фізичного виховання, спеціальної
фізичної підготовки і спорту НУОУ
імені Івана Черняхівського (м. Київ)*

ЗАСТОСУВАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА»

У статті розглядаються окремі види активних методів навчання, розкрито їх сутність та методика застосування у процесі підготовки офіцерів оперативно-тактичного рівня з навчальної дисципліни «Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка».

Ключові слова: активні методи навчання, ділова гра, офіцери, фізична підготовка.

В статті рассматриваются отдельные виды активных методов обучения, раскрыта их сущность и методика применения в процессе подготовки офицеров оперативно-тактического уровня по дисциплине «Физическое воспитание и специальная физическая подготовка».

Ключевые слова: активные методы обучения, деловая игра, офицеры, физическая подготовка.

Постановка проблеми. В галузевих стандартах вищої освіти встановлені кваліфікаційні вимоги до військово-соціальної та професійної діяльності випускника, офіцера військового управління оперативно-тактичного рівня, в яких узагальнюються вимоги з боку держави, Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України до змісту вищої військової оперативно-тактичної освіти та професійного рівня військового фахівця з урахуванням аналізу його професійної діяльності та майбутнього посадового призначення. В освітньо-кваліфікаційних характеристиках однією з вимог до властивостей і якостей випускників оперативно-тактичного рівня визначено уміння «Керувати фізичною підготовкою, спортивно-масовою роботою згідно з посадовим призначенням». Це уміння частково повинно забезпечити дві компетенції випускника, а саме: «здатність до організації та управління підрозділами, військовими частинами (з'єднаннями) у ході повсякденної діяльності та в умовах застосування військ (сил)» та «здатність застосовувати різні форми, методи і прийоми педагогічної діяльності».

Формування визначеного уміння здійснюється в процесі вивчення теоретико-методичного та практичного блоків підготовки з навчальної дисципліни «Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка». Між тим, навчальними та робочими навчальними програмами дисципліни для формування необхідного рівня педагогічних знань, умінь і навичок до управління фізичною підготовкою в межах обов'язків військово-професійної діяльності виділено 16 годин (8 годин лекцій та 8 годин семінарських занять), що є недостатнім для

вироблення творчого мислення, ініціативи, винахідливості, набуття спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для правильної організації, проведення і вмілого керівництва процесом фізичного вдосконалення особового складу.

Саме тому, актуальним стає питання вивчення способів активізації навчально-пізнавальної діяльності слухачів, які спонукали б їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, використанні нових, активних методів навчання, що скоротить шлях від набуття знань до їхнього застосування на практиці.

Робота виконана відповідно до плану НДР Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі активізації навчально-пізнавальної діяльності у науковій літературі присвячені праці А. Вербицького, І. Вачкова, А. Макаренка, Л. Петровської, В. Сухомлинського, В. Ягупова та багатьох інших. Технологію впровадження в навчальний процес методів активного навчання розглянуто А. Вербицьким, Ю. Смельяновим, І. Лернером, А. Матюшкіним, М. Махмутовим, В. Рибальським, А. Смолкіним, П. Щербанем. Дослідженнями А. Болотина, А. Букачева та інших доведено ефективність застосування ігрових методів, військово-спеціальних ігор у військово-педагогічній практиці курсантів та слухачів вищих військово-навчальних закладів, що сприяють поліпшенню характеру прийняття управлінських рішень у професійно-проблемних ситуаціях та скороченню часу на вирішення таких проблем [1, 2]. Крім того, О. Ольховий визначає військово-спеціальну гру, як один із засобів

діагностики засвоєння майбутніми офіцерами теоретичних знань та методичних умінь в керівництві та організації фізичним вдосконаленням військовослужбовців, вагомим стимулюючим фактором формування ситуативної готовності до управління фізичної підготовкою у військовій частині [3].

Слід зазначити, що в опублікованих працях не знайшли достатнього висвітлення розробки щодо впровадження і використання активних методів при підготовці офіцерів-слухачів оперативно-тактичного рівня.

Мета дослідження – полягає у визначенні окремих видів активних методів навчання у процесі підготовки офіцерів оперативно-тактичного рівня з навчальної дисципліни «Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка» та розробці методики їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічній літературі можна зустріти значну кількість підходів до класифікації методів активізації навчально-пізнавальної діяльності. Хоча у науковців і існують деякі відмінності у цьому питанні, проте їх погляди співпадають у тому, що усі методи поділяються на імітаційні та не імітаційні. Наприклад, В. Ягупов виділяє імітаційні методи: ігрові (метод інсценування, ділова гра); неігрові (аналіз конкретної ситуації, мозкова атака, круглий стіл тощо); не імітаційні методи: лекційні (лекція-бесіда, лекція аналіз конкретної ситуації, лекція з використанням техніки зворотного зв'язку, лекція-консультація, лекція-прес-конференція, лекція із заздалегідь запланованими помилками); нетрадиційні семінарські (семінар-дискусія, семінар-взаємонавчання); інтелектуальна розминка; сократична бесіда [5].

Зважаючи на специфіку завдань та змісту питань, які викладаються у теоретико-методичному блоці навчальної дисципліни «Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка», результатів аналізу застосування активних методів у ВНЗ, ми прийшли до висновку, що найбільш доцільним для використання у навчально-виховному процесі є ділова гра. Її використання повинно спрямовуватися на імітацію реальної ситуації професійної діяльності офіцерів та забезпечувати формування їх умінь, навичок і здатностей, формування способів та напрямів дій, необхідних для ефективного розв'язання професійних завдань.

Науковці пропонують існуючи різновиди ділової гри класифікувати за

певними ознаками. Так, за функцією і метою виокремлюють такі ділові ігри: навчальні, проектні, практичні, дослідницькі; за тематикою: комплексні, часткові; за кінцевим результатом: жорсткі, м'які; за ступенем невизначеності ситуації: детерміновані, ймовірні; за характером взаємодії: інтерактивні, не інтерактивні; за сферою застосування: загальні, функціональні; за формою проведення: очні, заочні тощо [4].

На нашу думку, саме використання навчальних і практичних ділових ігор, відповідає педагогічним цілям, які спрямовані на формування професійної компетентності офіцерів в питаннях управління та організації фізичної підготовки у військовій частині.

Так, досвід проведення ділових ігор під час проведення семінарських занять з «Фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки» в Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського дав можливість визначити певний алгоритм їх підготовки та проведення, тематику та зміст військово-спеціальних ігор. Слід зазначити, що крім підвищення рівня зацікавленості слухачів до теоретико-методичних аспектів фізичної підготовки, ініціативи та творчого мислення у вирішенні поставлених проблемних питань на заняттях, спостерігалась достовірно значуще підвищення результатів оцінювання рівня теоретичних знань та методичних умінь офіцерів під час проведення державного екзамену, порівняно з групами, у яких ці заняття проводились за класичною методикою.

При підготовці ділової гри важливе значення має сумісна робота викладача і слухачів напередодні її проведення. Так, за тиждень до заняття викладач розробляє (чи уточнює) ситуацію, яка буде покладена в основу гри, характеризує її параметри, а саме склад, кількість і якісні показники учасників, сценарій, час та місце проведення, систему оцінювання результатів. Крім того, при проведенні консультації видає завдання для самостійної роботи слухачам в яких вказуються розподіл обов'язків між учасниками гри, способи координації дій, теми доповідей та виступів, їх часові параметри, очікуваний результат, напрями пошуку необхідної інформації. Після отримання завдання слухачі в процесі самостійної роботи здійснюють пошук необхідної інформації, оформлюють доповіді та виступи, готують презентації. За необхідністю напередодні заняття доцільно

провести консультацію з метою координації дій учасників гри та попередньої перевірки готовності офіцерів.

Послідовність проведення ділової гри передбачає: введення учасників у гру (уточнення мети, завдань, змісту); занурення в гру (заслуховування реферату, виступу, доповіді, відповідно до проблематики гри, їх обговорення чи підготовлене заздалегідь рецензування); вивчення та аналіз управлінської ситуації чи проблеми; ігровий процес; вихід з гри (обговорення аспектів гри, критика, дискусія тощо); підбиття підсумків заняття та постановка завдань на самостійну роботу викладачем.

На етапі введення учасників в гру викладач окреслює мету та завдання заняття, нагадує основні теоретичні положення, які розглядалися на попередній лекції, уточнює послідовність проведення та готовність учасників до гри. Процес занурення в гру, як правило, проходить у вигляді заслуховування доповіді слухача в питаннях, пов'язаних з порівняльним аналізом систем фізичної підготовки, окремих елементів її керівництва, організації, проведення в арміях провідних держав світу з їх функціонуванням в Збройних Силах України. Під час доповіді увага зосереджується на висновках щодо існуючих загальних світових тенденцій розвитку елементів систем фізичної підготовки армій провідних держав світу, виявлені проблемних питань вітчизняної системи фізичної підготовки та наданні пропозицій щодо її удосконалення. При проведенні занять нами пропонуються наступні варіанти доповідей, відповідно до теми заняття:

за темою 1 «Планування та підготовка кадрів і керівників з фізичної підготовки у військовій частині» - доповідь «Особливості планування фізичної підготовки в арміях провідних держав світу» чи «Особливості підготовки керівників фізичної підготовки в арміях провідних держав світу»;

за темою 2 «Перевірка, оцінка та види забезпечення фізичної підготовки у військовій частині» - доповідь «Особливості контролю фізичної підготовки в арміях провідних держав світу» чи «Особливості перевірки та оцінки фізичної підготовки у періодах підготовки військової частини»;

за темою 3 «Спеціальні завдання та зміст фізичної підготовки військовослужбовців у видах збройних сил та родах військ» - доповідь «Особливості спеціальної спрямованості фізичної підготовки (за

видами збройних сил) в арміях провідних держав світу»;

за темою 4 «Управління фізичною підготовкою у військовій частині» - доповідь «Концептуальні основи фізичної підготовки в арміях провідних держав світу (концепції фізичної придатності, фізичної готовності, мобілізації)» чи «Особливості керівництва фізичною підготовкою в арміях провідних держав світу».

Після заслуховування доповіді відбувається її обговорення методом дискусії та виступ заздалегідь призначеного рецензента. Слід зазначити, що за умовами гри рецензент для проведення аналізу доповіді отримує її напередодні заняття. Такий підхід дозволяє вже на початку заняття активізувати мислену діяльність офіцерів, визначити (чи уточнити) напрями своїх подальших дій у визначеній ролі.

На наступному етапі гри здійснюється вивчення та аналіз управлінської ситуації чи проблеми, а саме оголошуються дійові особи, їх повноваження, посади, окреслюються уявні умови ситуації, заходу тощо. Проведення цього етапу покладається на викладач.

Сам ігровий процес відбувається безпосередньо за визначеними умовами гри. Нами запропоновано наступні варіанти ігрових ситуацій:

а) Тема 1. Навчальна ситуація – службова нарада з планування заходів бойової підготовки (в т.ч. і фізичної підготовки) у військовій частині напередодні періоду навчання.

Дійові особи: заступник командира частини, начальник штабу частини, заступники командира частини та начальники служб (за напрямом підготовки слухачів), начальник фізичної підготовки і спорту частини, командири підрозділів (батальйонних тактичних груп).

Послідовність проведення та умови гри. Службову нараду за всіма правилами військового етикету проводить слухач визначений діяти у ролі начальника штабу військової частини, який пропонує призначеному слухачу в ролі заступника командира військової частини дати вказівки командирам підрозділів щодо планування та підготовки керівників фізичної підготовки на період навчання. У своїй доповіді слухачу заздалегідь пропонувалось у доповіді відобразити наступні питання:

Для підрозділів, які займаються у базовому періоді заходи з фізичної підготовки планувати:

навчальні заняття (спрямованість занять, кількість годин, розділи фізичної підготовки з яких проводити заняття тощо) – вказати у яких плануючих документах відобразити. Підготовку керівників навчальних занять здійснювати на (види) занять (час проведення, тематика, керівники занять) – вказати у яких плануючих документах відобразити;

спортивно-масову роботу (спрямованість, кількість годин, заходи спортивно-масової роботи, які доцільно використовувати тощо) – вказати у яких плануючих документах відобразити. Підготовку керівників спортивно-масової роботи здійснювати на (види) занять (час проведення, тематика, керівники занять) – вказати у яких плануючих документах відобразити;

фізичне тренування в процесі навчально-бойової діяльності (форми, час проведення, місця проведення тощо) – вказати у яких плануючих документах відобразити. Підготовку керівників фізичного тренування в процесі навчально-бойової діяльності здійснювати на (види) занять (час проведення, тематика, керівники занять) – вказати у яких плануючих документах відобразити;

ранкову фізичну зарядку, самостійну роботу, індивідуальну підготовку – вказати на що спрямувати, зміст та у яких плануючих документах відобразити. Підготовку керівників цих форм здійснювати на (види) занять (час проведення, тематика, керівники занять) – вказати у яких плануючих документах відобразити.

Після заслуховування доповіді заступника командира частини всі визначені дійові особи задають питання у межах своїх повноважень чи пропонують свої варіанти вирішення визначених проблем організації фізичної підготовки у цьому періоді навчання. Після закінчення обговорення питання змінюються дійові особи та ділова гра повторюється за такою самою схемою, але проводиться постановка завдань на інтенсивний та підтримуючий періоди.

б) Тема 2. Навчальна ситуація – підведення підсумків фізичної підготовки та спортивно-масової роботи за навчальний рік.

Дійові особи (частина перша - підведення підсумків фізичної підготовки): командир частини, заступник командира частини, заступники командира частини та начальники служб (за напрямом підготовки групи слухачів), начальник фізичної підготовки і спорту частини, командири

підрозділів. При проведенні другої частини гри, а саме – підведення підсумків спортивно-масової роботи дійовими особами є: голова спортивного комітету частини, його заступник, голова колегії суддів, секретар, заступники командира частини та начальники служб (за напрямом підготовки слухачів), командири підрозділів.

Послідовність проведення та умови гри. Підведення підсумків за всіма правилами військового етикету проводить слухач, який визначений у ролі командира військової частини (голови спортивного комітету).

На початку першої частини гри командири підрозділів отримують варіанти відомостей рівня фізичної підготовки своїх підрозділів та їм ставиться завдання виставити загальну оцінку рівня фізичної підготовленості військовослужбовців й визначити загальну оцінку підрозділу. Отримані результати вони подають начальнику фізичної підготовки та спорту частини для порівняння з правильними відповідями та складання зведеної відомості за військову частину. В результаті проведеної роботи визначаються уміння слухачів з порядку та послідовності виставлення оцінки.

На наступному етапі заступник командира частини підводить підсумки організації та проведення фізичної підготовки у підрозділах частини (доповідь готується напередодні заняття) у якій рекомендовано відобразити наступні питання: рівень досягнення необхідного рівня фізичної готовності підрозділів до виконання завдань за призначенням; визначення кращих та гірших підрозділів як з організації та проведення фізичної підготовки загалом, так і за окремими її формами; аналіз набутого передового позитивного досвіду в плануванні, підготовці керівників, облікуванні та всебічному забезпеченні; пропозиції командирів частини щодо засобів (методів) заохочення, покарання командирів підрозділів; визначити завдання, терміни виправлення виявлених недоліків, порядок контролю виконання цих завдань тощо.

Наприкінці підведення підсумки задіяні посадові особи відповідають на запитання командира та заступників командира частини, вносять пропозиції з питань доповіді та їх обговорюють.

Друга частина гри розпочинається з визначення та нарахування балів слухачами за умовами огляду на кращу організацію спортивно-масової роботи у підрозділах (за задалегідь підготовленими варіантами).

Отримані результати підрахунків подаються секретарю спортивного комітету для перевірки та оформлення зведеного протоколу.

У подальшому голова спортивного комітету відкриває засідання, оголошує порядок денний, наголошує на основному питанні – підведенні підсумків спортивно-масової роботи та бере слово для доповіді у якій висвітлює питання: спрямованості та завдань спортивно-масової роботи; кількості та якості проведених заходів поза межами частини, у військовій частині; відмічає кращих спортсменів та їх досягнення; кількість спортсменів-розрядників, військовослужбовців, що виконали чи підтвердили норми військово-спортивного комплексу, суддівські категорії; кращі та гірші підрозділи військової частини.

Після виступу голови спортивного комітету слово надається його заступнику, який оголошує наказ командира військової частини (готується напередодні заняття). Наказом затверджуються остаточні підсумки спортивно-масової роботи за визначеними показниками, розподіляються місця між підрозділами, здійснюється нагородження кубками, подарунками, грамотами тощо (готується напередодні), значками, посвідченнями, оголошуються заохочення та покарання.

в) Тема 3. Навчальна ситуація – постановка завдань заступниками командира частини, начальниками служб (за напрямками підготовки слухачів) на проведення спеціальної фізичної підготовки командирам підпорядкованих підрозділів.

Дійові особи: заступник командира частини та начальники служб (за напрямком підготовки слухачів), начальник фізичної підготовки і спорту частини, командири підпорядкованих підрозділів. На одному занятті слухачам навчальної групи пропонується підготувати не менш трьох доповідей за різними військовими спеціальностями.

Послідовність проведення та умови гри. У ролі заступника командира частини (начальника служби) слухач обґрунтовує, розробляє та презентує комплекс фізичних вправ та дій (тренувальних та контрольних) спеціальної спрямованості для своєї чи спорідненої спеціалізації. Слухачу пропонується підготувати виступ з дотриманням певної послідовності, супроводжуючи його презентацією:

обґрунтування, у якому звернути увагу на вид та рід військ, спеціальність, специфіку

основних дій військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, клімато-географічні та інші умови виконання професійних обов'язків, наголошуючи, при цьому, на рухові компоненти, рівень фізичних навантажень, фізіологічні зміни, які відбуваються в організмі;

розробка та презентація комплексу тренувальних фізичних вправ та дій. Полягає у визначенні фізичних вправ та дій, послідовності, періодичності, рівня складності їх виконання як індивідуально, так і у складі підрозділу та доведення до офіцерів ступеня їх впливу на підвищення ефективності службово-бойової діяльності;

розробка та презентація комплексної контрольної вправи (стандарту), яка б включала в себе фізичні вправи, спеціальні прийоми та дії, що пропорційно вирішують (чи відтворюють, імітують) завдання, рівень фізичних навантажень, умови діяльності тощо військовослужбовців під час виконання професійних обов'язків. Ця комплексна вправа може бути представлена, як у вигляді послідовно виконуваних дій, за визначеними кількісними чи часовими обмеженнями, так і у вигляді курсу підготовки, що розрахований на декілька днів.

Після заслуховування доповіді слухач, що діє у ролі начальника фізичної підготовки і спорту висловлює свої зауваження та, за необхідністю, вносить пропозиції та корективи. Інші слухачі також приймають активну участь в обговоренні виступу.

г) Тема 4. Навчальна ситуація – службова нарада з планування заходів бойової підготовки військової частини (1 частина гри) та розширене засідання спортивного комітету з питань планування заходів спортивно-масової роботи на навчальний рік (друга частина гри).

Дійові особи: начальник штабу частини, заступник командира частини (голова спортивного комітету), заступники командира частини та начальники служб (за напрямком підготовки слухачів), начальник фізичної підготовки і спорту частини (заступник голови спортивного комітету), командири підрозділів.

Послідовність проведення та умови гри. Додатково, до визначеного раніше переліку заходів, які проводяться напередодні заняття, група отримує основні відпрацьовані зразки документів планування фізичної підготовки та спортивно-масової роботи (проект плану бойової підготовки, проект наказу про організації фізичної підготовки тощо), в яких відображено максимально можлива (як

обов'язкових, так і додаткових) кількість заходів. Крім того, відповідно до спеціальності групи, слухачам доводяться завдання, орієнтовний штат та кількість підрозділів, умови існування військової частини, місце дислокації.

Основним завданням гри є обґрунтоване скорочення чи розширення запланованих заходів фізичної підготовки на основі виступів, призначених посадових осіб частини. У своїх виступах, попередньо ознайомившись зі змістом документів, відповідно до напрямку своєї ігрової діяльності, слухачі повинні визначити та обґрунтувати відповідність заходів загальним завданням підрозділів, наявності часу, рівню підготовленості керівників, матеріальних засобів, фінансово-економічних можливостей тощо та надати пропозиції щодо перенесення терміну, скасування, поєднання чи введення додаткових заходів.

У першій частині гра проходить під керівництвом начальника штабу, а у другій заступника командира частини (голови спортивного комітету), які у межах своїх повноважень послідовно обговорюють основні пункти плану (наказу).

Зважаючи на специфіку та завдання, які вирішує теоретико-методичний блок

навчальної дисципліни «Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка» в формуванні теоретичних знань та методичних умінь офіцерів оперативно-тактичного рівня з організації бойової підготовки у військовій частини зроблено **висновок**, що одним з найбільш ефективних методів активного навчання є ділова гра, яка повинна проводитися у вигляді військово-спеціальної гри. Крім того, застосування різноманітних військово-спеціальних ігор при проведенні теоретичних занять дозволило підвищити зацікавленість слухачів до теоретико-методичних аспектів фізичної підготовки, ініціативу та рівень творчого мислення у вирішенні поставлених проблемних питань, достовірно значуще підвищити оцінку теоретичних знань та методичних умінь, порівняно з групами слухачів, які займалися за класичною методикою.

Перспективами подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій щодо застосування активних методів навчання в процесі проведення практичних навчально-методичних занять з фізичної підготовки та їх апробація.

Література

1. Болотин А. Э. Теория и практика применения игровых методов обучения специалистов по физической подготовке и спорту : диссерт. доктора пед. наук : 13.00.04 / Болотин Александр Эдуардович. – СПб., 2001. – 287 с.
2. Букачев А. М. Организация и проведение военно-специальных игр в процессе подготовки курсантов военно-физкультурного вуза : диссерт. канд. пед. наук : 13.00.04 / Букачев Артур Михайлович. – СПб., 1999. – 249 с.
3. Ольховий О. М. Військово-спеціальна гра, як засіб діагностики засвоєння офіцерами-слухачами теоретичних знань та методичних умінь в керівництві та організації фізичної підготовки в військовій частині / О. М. Ольховий // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова – Х., 2004. – № 13. – С. 63–71.
4. Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом : учебник [для студентов вузов] / Пугачев В.П. – М.: Аспект Прес, 2002. – 285 с.
5. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Zhembrovskiy S. M., doctor of philosophy, chief of department

APPLICATION OF ACTIVE LEARNING IN THE PREPARATION OF OPERATIONAL-TACTICAL LEVEL OFFICERS IN THE DISCIPLINE "PHYSICAL EDUCATION AND SPECIAL PHYSICAL TRAINING"

The article deals with certain types of active learning methods, their essence and methodology in the preparation of operational-tactical level officers in the discipline "Physical education and physical training". Determined that one of the most effective methods of active learning for this category of military personnel is a business game, which should be conducted in the form of military and special game. Found that the use of various military and special games during theoretical classes allows students to raise their interest of theoretical and methodological aspects of physical training, initiative and level of creative thinking in solving problematic issues, significantly increase the evaluation of theoretical knowledge and methodical skills, in comparison with groups of students engaged by the classical method.

Key words: active learning methods, business game, officers, physical training.